

PODNEŠNÁ MARXISTICKÁ STUDIE KE KATEGORIÍ SUBJEKTU A OBJEKTU

M. MARŠÍK, Kategorie subjektu a objektu v novodobé filosofii. Universita Karlova Praha 1975, s. 134.

Subjektivismus, idealismus, náboženský spiritualismus, iracionalismus, odmítání práva vědy na objektivní pravdu a skeptické podceňování významu vědy pro světový názor, to jsou nezvratné symptomy buržoazního filozofického myšlení, reflektujícího zostrující se protiklady kapitalismu v epoše imperialismu a všeobecné krize kapitalismu. Buržoazní filozofie zobrazuje krizi kapitalismu jako „krizi současného člověka“, jako „duchovní krizi epochy“, jako „zánik světové kultury“, „soumrak civilizace“ a pod. Je filozofický subjektivismus, který tak radikálně poznamenal téměř většinu směrů soudobé buržoazní filozofie pouhou teoretickou extravagancí, nebo je ideologií, jež má své „oprávněné“? Jaké jsou vlastně historické a poznávací zdroje subjektivismu, jakou má ideologickou funkci a pod.? To je problémový okruh, který učinil předmětem závažného zkoumání Miroslav Maršík ve své hodnotné a pozoruhodné monografii *Kategorie subjektu a objektu v novodobé filosofii*. Je to jedna z mála studií v naší domácí i zahraniční marxistické literatuře, která se snaží kritickým, analytickým způsobem vyrovnat s buržoazními filozofickými koncepcemi subjektu a objektu a která si tím vytváří i pevné zázemí pro konstruktivní extrapolaci obou základních kategorií v marxisticko-leninském pojetí.

V antice se můžeme setkat jen z náznaků subjektivně idealistické koncepce. Ve své vlastní podobě jde o jev, který se objevuje teprve v novověké buržoazní filozofii. Autor se snaží vystopovat gnoseologické a společensko-historické kořeny subjektivního idealismu a ukázat, jakými transfor-

macemi dospělo toto původní jádro k dnešní podobě.

V subjektivně idealistické filosofii, jejíž původní impuls je možno spatřovat již v descartovské sebereflexi vědomí, je možno rozeznat do určité míry dvě odlišné varianty či tradice. Je možno je označit jako gnoseologický subjektivismus a iracionalistický (převážně existencialistický) subjektivismus (novější varianta). První z nich představuje klasickou tradici subjektivního idealismu G. Berkeleyho a D. Huma, v níž v 19. a 20. století pokračuje zejména pozitivismus a neopozitivismus. Rys jisté neosobnosti a abstraktnosti tu charakterizuje pojetí subjektu, v němž kognitivní stránka zatlačuje do pozadí vše ostatní a subjekt se stává jakýmsi „privátním areálem vnitřního dění suplujícího vnější svět“. Výrazný posun představuje zvláště iracionalistická linie filozofie života a existencialismu, pro níž je subjekt sférou, v níž je v rozhodující míře zastoupeno určité ohnisko, lidské ego, přijímající určité emocionální a volní charakteristiky. Svět není již gnoseologickou konstrukcí vytvářenou ze smyslových dat, nýbrž je vytvářen prožívajícím a pociťujícím subjektem. Sebepociťování a sebeprožívání postavili takoví představitelé iracionalistického subjektivismu jako Kierkegaard, Husserl a Heidegger do protikladu proti objektivnímu poznávání a dokonce i proti objektivnímu světu samému. Tak se jediným vesmírem stává svět lidské subjektivity. Autor přesvědčivě ukazuje též na úlohu romantického subjektu v idealistické filosofii s jeho důrazem na citové a volní stránky pro pojetí lidského života. Německá idealistická filozofie od Fichteho

po Hegla a Schopenhauera je silně zasažena tímto vlivem, jež přes Stirnera a Nietzscheho ústí do existencialismu. Obě varianty subjektivního idealismu, gnoseologického subjektivismu a iracionalistického subjektivismu mají společný motivační zdroj v měšťáckém individualismu, který svým egoismem a osamoceností ústí na jedné straně až do solipsismu a v iluzi jakési gnoseologické robinzonády a na druhé straně v elitářskou efemérnost a výlučnost subjektivistické sociologie existencalistů, podle níž pouze jednotlivec je autentický, kdežto masa, dav je anonymní (Kierkegaard) a jakákoliv forma spolubytí s jinými, zařazování se do společnosti, je kvalifikováno jako jakési odosobnění, zestádnění člověka, jako jeho pád do říše neosobního a anonymity (Heidegger). Pak platí, že „lidstvo je nespojité řada svobodných lidí“, které navzájem izoluje jejich subjektivita, podle Sartrova názoru, že „Peklo, to jsou ti druzí“.

Maršíkova studie je přímo exemplární ukázkou principiální kritické analýzy a pozice marxismu-leninismu, ve které se nejedná o pouhou anatomii idealistického pojetí subjektu, nýbrž o vědecko-materialistickou interpretaci kategorií subjektu v ideologické konfrontaci. Po pronikavé a úspěšné studii J. Mužíka *Subjekt a objekt* (Praha 1964), která poprvé v naší marxistické filozofii zmapovala dialektiku a společensko-historickou podmíněnost těchto souvztažných kategorií, je Maršíková práce dalším vkladem do bádání v této nadmíru důležité a závažné otázce. Maršík se zevrubně zabývá zkoumáním zdrojů dialektikomaterialistického pojetí subjektu a objektu. Vztah subjektu a objektu tkví svými reálnými kořeny v ontologickém postavení člověka. Nikoli však v nějaké spekulativně zkonstruované pozici, ale ve vývojově pojatém určení.

V pravém lidském smyslu aktivně činným (t. j. subjektem) a smyslově předmětným (t. j. objektivním) se člověk stává dějinným procesem vzniku a rozvoje své pracovní produktivity, i když elementární předpoklady k tomu jsou obsaženy již v základní struktuře jeho tělesného, přírodního uzpůsobení. Základní orientační trasy pro výzkum v této oblasti vytýčily Marxovy, Engelsovy a Leninovy rozbor. Autor zdůvodňuje v obštném myšlenkovém kontextu a na bohaté aparatuře, že pojetí subjektu a objektu daleko přesahuje v marxisticko-leninské filozofii jejich význam jenom jako základních pojmů teorie poznání, neboť jsou důležitými nástroji jak v dialektikomaterialistickém, tak i v historikomaterialistickém, případně sociologickém ohledu. Výchozí určení subjektu a objektu je určení ontologické. Je-li kategorie subjektu použita v dialektickém materialismu v souvislosti s člověkem, pak symbolizuje a vytyčuje přístup, v němž člověk vystupuje primárně nikoli jako pozorovatel, duchovní činitel, poznávající bytost a podobně, ale především jako reálný subjekt společenských vztahů, jako aktivní, praktický činný tvor, který aktivně zasahuje do prostředí, v němž žije a které se tak v té nebo oné míře stává objektem jeho působení.

Marxistické pojetí subjektu vychází záměrně a zřetelně z prvotnosti jeho ontologického určení. Vymezuje jej jako součást toho, co spoluurčuje podstatu člověka, avšak chápe toto určení jako potenci, jež je podrobena vývoji, různému a diferencovanému historickému naplnění. Primát ontologického určení subjektu nevylučuje v marxisticko-leninské filozofii definovat ani jeho gnoseologický aspekt. Gnoseologický subjekt, správněji gnoseologická stránka subjektu je jen jednou stránkou celkové lidské určenosti a potencionálu. Vzhledem k naléhavé

potřebě průzkumu a řešení celé řady závažných gnoseologických problémů může však být tato stránka, t. j. poznávací subjekt relativně osamostatněna a ve své instrumentální a metodické funkci postavena a oprávněna jako protipól gnoseologického objektu. V rámci základní ontologické dimenze se podle Maršíka formuje a rozvíjí i gnoseologická stránka. Člověk jako subjekt jednání nemůže měnit objekt, aniž by jej současně nepoznával. Poznání vyrůstá z činnosti. M. Maršík odhaluje základní funkci poznání jako pokračování lidské reálné činnosti s materiálními předměty jinými prostředky: pokračování, které postupuje nikoliv již jejich přímou transformací, ale pomocí jejich ideálního odrážení kognitivními stránkami lidské psychiky, především vnímáním a myšlením. Poznání je tedy činnost, jejímž základem je schopnost subjektu odrážet a zachycovat hmotný svět, schopnost, která se stala člověku trvalou potřebou a nezbytností zároveň a která se realizuje ne sama o sobě, automaticky, ale jejíž aktualizace a naplnění je součástí společenského praktického života a pohybu ve světě. Základním rázem tohoto procesu je určena i podstata a funkce gnoseologického objektu do roviny odrazu, kde nabývá podoby senzorického nebo myšlenkového [logického] zachycení. Odrážený hmotný svět vystupuje tu jako protipól poznávajícího člověka, gnoseologického subjektu. Podobně jako se člověk nerodí hned jako subjekt, nýbrž stává se jím tím, jak se vyděluje z přírody a seberozvíjí se svou

prací a praktickou činností, tak také není příroda a její součástí objektem primárně, nýbrž stává se jím lidskou praktickou (pracovní) činností. Tak jako v Maršíkově pojetí není zcela identický společenský člověk se subjektem, nesplyvá mu ani ontologický objekt (reálný svět) s objektem poznání, t. j. s tou částí objektivní reality, s níž člověk vešel do reálného, praktického styku. Zvláštním druhem a projevem poznávací objektivace je sebeuvědomění člověka. Zaměřenost člověka na vztah k světu jako k světu objektů se tu promítá do procesu sebeobjektivace, v níž se lidské já jako zvláštní substruktura osobnosti nejen odhaluje, ale zároveň — v procesu fylogeneze — také vytváří a formuje. Nejde o proces náhodný, který byl a je stále vyvoláván a stimulován potřebou společenského styku, nutností a sebeidentifikace v tomto styku.

Maršíkova studie je příkladná svým poctivým badatelským úsilím, je nejenom cenným inspirativním a orientačním zdrojem, ale má též výraznou objektivetskou hodnotu. Navíc se Maršík nevyhýbá složitosti ani takových problémů, jako je sebeuvědomění subjektu a lidského já, rozbor myšlení a dalších kognitivních schopností jako internalizované složky jednání, výklad povahy myšlenkového neboli teoretického objektu aj. Jedná se o knihu zajímavou, myslivou, jejíž autor se nespokojuje s polovičatým nebo okrajovým řešením. Má hluboký ponor a pronikavý myšlenkový náboj.

Vladimír Grulich

K OTÁZKE DIALEKTIKY V SÚČASNEJ BURŽOÁZNEJ VEDE

R. THOM, Stabilité structurale et morphogenese essai d'une théorie générale des modes. W. A. Benjamin, INC. Advanced book program reading. Massachussets 1972.

Vzostupom štrukturalizmu, ktorý mal ambíciu vytvoriť nový antropo-

logický systém, kde by (historický) čas nemal nijakú úlohu, dosiahol od-